

SOCIAL COMMUNICATIONS

Галацька В.Л.

Рецензія як форма синергетичного освоєння буття в сучасній театральній публіцистиці України

*Галацька Валентина Леонідівна, кандидат філологічних наук, доцент по кафедрі теорії мистецтва
Дніпропетровський національний університет ім. Олеся Гончара, м. Дніпропетровськ, Україна*

Анотація. У статті розглядаються особливості жанрової модифікації сучасної театральної рецензії України, представленої на сторінках спеціалізованих друкованих видань. Констатується дифузність цього жанрового утворення, його риторична виразність, творча продуктивність у синергетичному соціокультурному просторі.

Ключові слова: рецензія, жанр, синергетика, модифікація, К. Станіславський, перформанс

Постановка проблеми. Сьогодні театральне мистецтво доцільно розглядати як самодостатню соціальнокомунікативну модель, в основу якої покладена підкреслена сценічна умовність. Це й визначає актуальність розгляду під цим кутом зору сучасної театральної публіцистики, яка недостатньо інтерпретована дослідниками мас-медій. Її зміст полягає у формуванні окресленої морально-етичної концепції, «розмитой» глобалізованим уявленням про нинішній соціокультурний простір України, в якому театральна комунікація, або інтеракція з театральною публікою у визначеному сценічному матеріалі України набуває медійних рис. Це цілком умотивовано дозволяє розглядати її як комунікативну систему. На цьому наголошує німецький дослідник Кристофер Бальме у монографії «Вступ до театрознавства», пояснюючи сценічне мистецтво з погляду теорії гри: «Отже, театр ґрунтується на двох протилежних інтенційних ігрових діях. І актор, і глядач виконують кожен свою роль: актор зображає (і презентує), глядач сприймає (й уявляє)» [1, с. 84].

У наш час спостерігається підвищення інтересу до феномена театру, який виявляється у виникненні концепцій тотальної театралізації сучасної культури, у повсякчасній експлуатації метафори театру для інтерпретації різноманітних явищ суспільного життя. Український театр сьогодні є частиною єдиного комунікативного простору культури, який діагностує «духовні хвороби соціуму». Для постнекласичного соціальнокомунікативного простору сучасної України це вкрай важливо.

Стан дослідження проблеми. Теоретичні засади специфіки театральної комунікації, пояснення комунікативної природи театру, його ігрового та знакового характеру досліджуються у працях видатних театральних діячів та теоретиків театру початку ХХ століття О. Архангельського, М. Бонч-Томашевського, С. Волконського, М. Єврейнова, В. Меєрхольда, А. Кугель, Леся Курбаса, М. Попело-Давидова, К. Станіславського, М. Чехова.

Семіотика театру у другій половині ХХ ст. була заснована на лінгвістичних концепціях Ч. Морріса, Ч. Пірса, Ф. де Соссюра. Перші знакові моделі для аналізу театральної мови використовував П. Паві. Основною проблемою театральної семіотики стає визначення мінімальної одиниці театального тексту (Я. Мукарежєвський, П. Богатирьов, Ю. Крістева). Ця проблема й досі залишається однією з найважливіших для театра-

льної семіотики та герменевтики (І. Цунський, М. Поляков).

Значний внесок у розвиток семіотики культури і театру внесли представники московсько-тартуської семіотичної школи (Ю. Лотман, П. Богатирьов) та ін.. У межах теорії комунікації одержані результати, які доповнюють розуміння семіотичної специфіки театральної комунікації. На наш погляд, в оцінці феномена сценічного мистецтва потрібно враховувати праці практиків театру, які розглядали театральну комунікацію «зсередини» театального процесу (А. Арто, Б. Брехт, Є. Гротовський, А. Малинов, І. Цунський).

Філософський підхід до осмислення театральної екзистенції дає можливість аналізувати місце театру в житті суспільства, його призначення й природу (Аристотель, Гадамер, Сартр). Для розуміння тотальності поширення театральної комунікації в соціумі треба розглянути основні концепції театралізації, що виникли у філософському дискурсі ХХ ст. (Ж. Бодріяр, Г. Дебор, Ж. Липовецький) тощо. Тісно пов'язана з концепціями театралізації, що визначена ігровим характером театру й теорія гри Й. Хейзинги.

Важливими рисами театральної комунікації є наступні: «семіотична складність мови, активна позиція глядача, наявність «виміру» присутності, варіативність, неповторність кожної конкретної форми реалізації» [3, с. 4], сценічна подія як мінімальна одиниця тексту, ігрова природа, абсолютна значущість сцени, спільність колективного суб'єкта сприйняття. Ці особливості у нинішньому соціокультурному просторі України дозволяють театру виконувати значущі загальнокультурні функції: психологічної реабілітації індивіда, свята, семіотичного мультиплікатора.

Сучасне глобалізоване буття диктує свої закони існування соціальної художньої комунікації. Ця наукова дефініція майже не розроблена в сучасній комунікативістиці, а така її ґрунтова складова, як театральна соціальна комунікація, є недостатньо вивченою ні в жанрово-стильовому, ні в медійно – контентному аспектах.

Сьогодні контент медійності театральної журналістики проаналізований вкрай неповно (за винятком окремих робіт, докторської дисертації білоруського професора Т.Д. Орлової), а в національних медіадослідженнях епохи пострадянської України не розглянуті взагалі.

Аналітично-художню модель світорозуміння, найвиразнішу форму освоєння сценічного тексту (термін театральної семіотики Ю. Крістевої) являє собою теат-

ральна рецензія, яка за законами жанру здійснює детальний аналіз мистецького твору з метою встановлення його мистецтвознавчої й загальнолюдської цінності, формування у читача стійких естетичних ідеалів. При тому автор повинен оцінити витвір театральності мистецтва як соціокультурне явище, застосовуючи аналітичний метод пізнання, який продукує відповідну манеру викладу думки.

Рецензія виступає своєрідним еквівалентом медійності в сучасній театральній публіцистиці України. Вона втілює таку властивість театральності комунікації, як «неповторність кожної конкретної форми реалізації» [4, с. 13]. Дослідження специфіки цього аналітичного жанрового утворення у сучасній теорії журналістики є недостатнім, за винятком окремих робіт В. Здоровеги, М. Кіма, І. Михайлина, Т. Орлової. Це й визначає *актуальність* розгляду проблеми особливо з позицій синергетично організованого сьогодення. Саме з цієї точки зору сучасний театральний простір України окреслила у ґрунтовній монографії «Запрошення до хаосу. Театр (художня культура) і синергетика. Спроба нелінійності» відомий український учений, директор міжнародного театрального центру ім. Леся Курбаса Н. Корнієнко.

Метою статті є виявлення специфічних для газетно-журнальної театральної критики України особливостей функціонування рецензії як основного театрознавчого жанру, дифузного для театральної критики та журналістики.

Для наукової характеристики проблеми у статті залучено матеріал всеукраїнських театральних часописів «Кіно – Театр», «Український театр», «Просценіум» (2009–2014 рр.), в яких активно продукуються такі методи аналізу наукового матеріалу: індуктивно-дедуктивний, міждисциплінарний, типологічний, герменевтичний. Для аналізу жанрів театральної публіцистики нами застосовуються методика відбору та класифікації категоріального апарату проблеми автора Б. Кормана, елементи театрознавчого аналізу.

Хід дослідження. Театральну критику доцільно характеризувати сьогодні як особливий семантичний концепт мистецької реальності, породжуваний двома самостійними типами словесності: художньої та масової комунікації. На наш погляд, продуктивним є виявлення її жанрових особливостей на матеріалі вищезначених спеціалізованих видань, оскільки дефініції жанрології театральної публіцистики виступають активними позасуб'єктивними формами вираження авторської свідомості.

В останні роки спостерігається «тенденція розширення меж генологічної проблематики до глобально-соціокультурних, інформаційно-комунікативних масштабів» [10, с. 170]. Це дозволяє розглядати жанр як форму художнього структурування і перетворення інформації, тип художнього та журналістського твору, основне поняття соціології мистецтва. Найбільш фактографічно точно, структуровано, проблемно характеризують мистецьку дійсність на сторінках всеукраїнських театральних часописів «Кіно – Театр», «Український театр», «Просценіум» аналітичні жанри журналістики. Розширена інформація посідає незначне місце у структурі цих друкованих видань, що пояснюється розташуванням матеріалів на останніх сторінках, наприклад, у

рубриці «Мистецька хроніка» у часописі «Кіно – Театр».

Сценічна подія як мінімальна одиниця тексту органічно покликана реалізуватися у жанрі театральної рецензії. У глобалізованому сценічному та соціальнокомунікативному просторі України вона набуває модифікаційного забарвлення. Здебільшого це не класична театральна рецензія, а усічений її варіант, обсяг якого диктується комерційною видавничою політикою неспеціалізованих друкованих видань. На цьому наголошує білоруська дослідниця Т.Д. Орлова [4,с.47].

Для композиційної структури сучасної театральної рецензії, яка зазнає синергетичних перетворень, характерні, разом з дотриманням класичних канонів жанру (матеріали А. Липківської, В. Жежери, І. Чужиної), порушення манери викладу матеріалу, сленговість лексики, розкутість та безпелаяційність думок, яка співіснує з естетично-художнім трактуванням театральної дійсності.

Матеріали такого жанрового діапазону постійно наявні у рубриці «На сценах» часопису «Кіно-театр», на сторінках оновленого видання «Український театр». Автори театральних рецензій прагнуть знайти свій ракурс бачення значущих подій театрального життя України, художньо моделюючи його в драматично-проблемній манері: «Наостанок варто зауважити, що національна опера – це не лише мистецтво, але й дрескод, за яким країна може потрапити чи не потрапити до порядного товариства. Тепер у нас є «Летючий голандець» і все інше» [1, с. 5]. Зауважимо, що в театральних рецензіях об'єктивізованість логічнооцінної манери нараці створюється безсполучниковістю, прийомом ампліфікації, який «прискорює» драматичний темп ритм публіцистичного мислення.

У жанрі рецензії виявляється активність авторського монологу-тексту, синкретичність "потоків свідомості", що продукує дієвість суб'єктивних форм вираження публіцистичної свідомості (метафоризація мислення, емоційно-образна інтерпретація театрального факту). Декодування дієвих смислів життя в умовно-символічній на театральній сцені здійснюється в жанрі рецензії як найпрезентабельнішому у сучасній театральній журналістиці. Вона органічно подає сценічну дію в образно-аналітичній транскрипції, виступаючи «каналом зв'язку» у відомому комунікаційному ланцюгу [2, с. 28], її вербально-оцінною моделлю.

Театральна публіцистика незалежної України представляє емоційно-аналітичну оцінку сценічних реалій буття, яка здійснюється в аксіологічному естетичному вимірі «суб'єкт (журналіст) – об'єкт (театральна дійсність)».

Естетична природа театральності мистецтва виявляється в специфічних словесних образах, концептах, деталях, макро- і мікротемах, які інтерпретують головний зміст театральності дійства (перформансу). Він закодований у всесвітньовідомій системі психофізичної підготовки актора К.С.Станіславського, існування на сцені в запропонованих обставинах ролі («если бы...») [11, с. 216].

Підкреслена сценічна умовність, яка є ядром структури драматичного мистецтва, побудована на засадах риторичної комунікації. Це виявляється в самій структурі матеріалів сучасної театральності публіцистики, які

уособлюють перформансу сутність мистецтва Мельпомени.

У театральній публіцистиці творчий задум автора виникає на рівні емоційно-образного розшифрування теоретичних концептів системи К.С. Станіславського: запропоновані обставини, наскрізна дія, другий план ролі, емоційний темпоритм тощо. Емоційно-аналітична оцінка театральних подій авторами аналітично-художніх жанрів журналістики органічно здійснюється в системі естетичної категорії драматичного, що є специфічним для змісту театрального мистецтва. Головним у цьому аспекті виступає осмислення концепції театральної дійсності, яка базується на аксіологічних вимірах.

Театральна журналістика у специфічних словесних образах відтворює естетичну природу сценічного мистецтва, трансформуючи його реалії в риторично-мовній сфері. Автори основоположного для цього виду комунікації жанру рецензії звертаються до такого модусу риторичного впливу на читача, як патос [9, с. 18]. Таким чином здійснюється реалізація комунікативного акту театральної природи, модифікована у наступних фігуративних засобах риторики: фігурах думки, словесних фігурах і тропях.

Використання фігури антитези або протиставлення у сучасній театральній публіцистиці підкреслює інтригованість авторської думки та демонструє діалектичність образно-аналітичного мислення комунікатора, яка розшифровує зміст театрального концепта К.С. Станіславського «наскрізна дія»: «Він – такий собі замислений, низькорослий здоровань, вона – впевнена у собі краса, час від часу сконцентрована на чомусь, що їй одинй відоме і для інших недоступне» [12, с. 2].

Ігрова концепція сучасного театрального мистецтва найдосконаліше представлена у тропях, які ґрунтуються на вживанні слів у переносному значенні [9, с. 43]. Доцільно простежити, як театральні поняття «сценічна дія», «запропоновані обставини» знаходять свій образний еквівалент у сучасних журналістських текстах. Найдієвішими в цьому плані є концептуальні метафори, які узагальнюють основні поняття специфічного змісту: сцена, актор як медіум, режисерське надзавдання. Таким чином відбувається взаємодія концептуальних полів, логічно вмотивовуються семантичні перенесення за принципом суміжності понять.

Формально-суб'єктна організація журнальної театральної критики характеризується широким використанням фігур поетичного синтаксису, діалектичністю викладу матеріалу. Це активно простежується в словесній інтерпретації театральної реальності, пов'язаної з 200-річним ювілеєм Кобзаря, у матеріалах останнього півріччя 2014 року. Значущою виступає особистість автора аналітичного матеріалу, журналіста, театрального критика, мета якого полягає в естетизації сприйняття читачем сценічної дійсності, породженої шевченківським контекстом. Це засвідчує діалектичність авторської манери дописувачів, що дає підстави для декодування вербальними засобами наріжного поняття театрального мистецтва «сценічна дія» (за К. Станіславським).

У цьому плані доцільно говорити про прогностично-перетворюючу функцію театру, яка позиціонується в аналітичному освоєнні шевченківської теми. Цікаво,

що в останні роки спостерігається "тенденція розширення меж генологічної проблематики до глобально-соціокультурних, інформаційно-комунікативних масштабів" [5, с. 63]. Такий підхід дозволяє відкрити перформативну позицію журналіста як учасника комунікації, його внутрішню природу (за Ю. Габермасом), громадянську позицію.

Автори матеріалів шевченківської тематики вдаються до жанрового різновиду рецензії як форми аналітичного структурування і перетворення інформації, в якому присутня суб'єктивізованість манери подачі журналістського твору, що продукує своєрідний наративний код. Це простежується на сторінках спеціалізованого часопису «Український театр» у матеріалі Л. Брюховецької «Вистава «Сон» у Київському ТЮГу», в якій відомий критик аналітично розлого, логічно вмотивовано розглядає головні чинники авторського успіху цієї вистави: «Вистава багатолюдна, в ній задіяно (у всіх складах) майже 60 акторів, половина з яких виконують по дві, три, а то й чотири ролі. Вибудована у формі колажу»... [6, с. 8]. Цікаво простежується у формі гетерогенного наративу в цій театральній рецензії думка авторки щодо духовної непересічності Кобзаря, викликана сьогоденним політично – культурним контекстом: «Вистава підтверджує абсолютну понадчасову, понадісторичну вартість творів Шевченка» [6, с. 9].

Діалектичність перформансного вияву сучасного осмислення Шевченка на сторінках театрознавчих видань визначається такою семантичною фігурою думки, як градація. Вона посилює «інтенсивність характеристик» [7, с. 38] сценічного спектра, увиразнює асоціативні нашарування і спричиняє семантичні зрушення основного значення: «Сліпий» – один із позитивних прикладів, коли патетика, скерована у правильний бік, починає резонувати із життєвими реаліями» [9, с. 25]. Варто зазначити, аналізуючи цей приклад, що автор матеріалу І. Чужинова вдало реалізує в адекватному вербальному вираженні поняття К.С. Станіславського «темпоритм», декодуючи його в градацію та споріднену до неї семантичну фігуру ампліфікації. Ця театральна рецензія має резонансну назву «Мистецтво проти дії». Критик обирає для аналізу осінню прем'єру Донецького національного академічного українського театру, яку актори встигли зіграти лише кілька разів через трагічну соціально-політичну ситуацію у місті. Фаховість критичного аналізу тут поєднуються з яскраво виявленим публіцистичним поглядом на світ, як це підтверджує прийом парцеляції нарративних конструкцій: «Зрозуміло, що вистава не здатна змінити хід історії. Адже лише театр здатний виграти війну, не зробивши жодного пострілу. І цим умінням гріх не скористатися» [9, с. 27].

Прийом ампліфікації споріднений з концептами поетичної творчості Т.Шевченка (тополя, калина, лілея, садок вишневий) і набуває поліфонічності фольклорного виявлення. Названий риторичний прийом посилює драматичний темпоритм публіцистичного мислення, вербально реалізуючи різноманітні характеристики подій та явищ. Так проблемна кореспонденція С. Рябчук з метафоричною назвою «Порозуміння без перекладу» засвідчує вдале його використання. Авторка здійснює аналіз вистави «Темна ніч, ясні зорі» нью-йоркського театру «Яра мистецька група», в якій ідеть-

ся про зустріч Кобзаря з відомим трагічним актором Айрі Олдріджем. Ампліфікація створює розмірену, об'єктивізовано-роздумливу манеру викладу, засвідчуючи активність позасуб'єктних образно-свідомісних форм. : «Такими є і тонко підібрані Шевченкові вірші, які в контексті «обговорюваної» між персонажами туги за багатостраждальною рідною землею для сучасного глядача звучать дуже сильно. І Олдріджеві акторські етюди, і Шевченкове малярство» [10, с. 10].

Жанровий різновид рецензії як специфічної форми відтворення фікційного буття, пов'язаного з шевченківським контекстом, синтезує елементи споріднених аналітичних жанрів: кореспонденції-роздуму, статті, рецензії-есе, рецензії-діалогу. Так виявляється масштабність осмислення проблеми, характер специфічних образно-зображальних засобів, засвідчується театрознавчий та журналістський професіоналізм: «Головні мотиви «Великого льоху» цементують виставу, надають їй виразного антиімперського спрямування, викривають зло, що стало таким актуальним нині» [6, с. 9].

У жанрі рецензії виявляється активність авторського монологу-тексту, синкретичність «потоків свідомості», що продукує дієвість суб'єктних форм; вираження пу-

блістичної свідомості (метафоризація мислення, емоційно-образна інтерпретація театральних фактів). Таким чином формуються певні почуттєво-оцінні асоціації: «Суть театру — першотворення. Театр — екстремальна територія, тут нічого не буває раз і назавжди... Територія театру мстить за споживацтво» [4, с. 42].

Висновки. Театральна система всесвітньовідомого режисера, педагога, актора К.С. Станіславського, уособлена індивідуально-авторськими концептами сценічної виразності, органічно відтворюється в сучасній театральній публіцистиці України за допомогою емоційно-образного декодування артистичної дійсності в жанрі рецензії. Таким чином у цьому аналітичному виді театральної журналістики актуалізуються аксіологічні виміри, які дозволяють аналізувати концепцію театральних буття з позицій духовності та художньої вартості, яка не завжди витримується в синергетичних координатах. За допомогою художнього структурування дійсності у жанровій модифікації рецензії відбувається трансформація об'єктивної інформації про стан розвитку театральних мистецтв України в постнекласичну епоху.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бальме К. Вступ до театрознавства / Бальме Кристофер, – Л.: ВНТЛ Класика, 2008. – 270 с.
2. Брюховецька Л. Вистава «Сон» у Київському ТЮГу / Лариса Брюховецька // Кіно-театр.-2014.-№4. – С.8-9.
3. Велимчаниця О. Вистави Донецького театру в Києві / Ольга Велимчаниця//Кіно-театр. – 2010. - №6. – С.42-44.
4. Веселка С. Фрески, або крок на нову територію / Світлана Веселка // Укр. Театр. – 2006. - № 6. – С. 12.
5. Грабович Г. Шевченко, якого не знаємо (З проблематики символічної автобіографії та сучасної рецензії поета) / Григорій Грабович. – К.:Критика, 2000.–197 с.
6. Козак Б. Шевченків імператив / Богдан Козак // Кіно-театр.-2014.-№3. – С.27.
7. Концепт // Літературознавча енциклопедія: У 2-х т. – Т.1. А – Л. Автор – укл. Ю.І. Ковалів. – К.: Академія, 2007.- 607 с.
8. Корнієнко Н.М. Запрошення до хаосу. Театр (художня культура) і синергетика. Спроба не лінійності. / Н.М. Корнієнко. – К.: Національний центр театральних мистецтв Леси Курбаса, 2008. – 246 с.
9. Павлюк Л. Риторика, ідеологія, персуазивна комунікація / Людмила Павлюк. – Л.: ПАІС, 2007. – 165 с.
10. Пелагеша Н. Україна у смислових війнах постмодернізму: трансформація національної ідентичності в умовах глобалізації / Н. Пелагеша.– К.: Нац. ін. стратег. досл., 2008. – 288 с.
11. Про мистецтво театру / упорядкув. В. Довбищенко та Ю. Бобожко, за І. Чабаненка. – К.: Мистецтво, 1954. – 314 с.
12. Швець Ю. Дуель заблуканих / Юлій Швець // Кіно-Театр. – 2012. – № 1 (99). – С. 2.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Balme K. Introduction to theater studies / Christopher Balme. - L. : VNTL Classics, 2008. - 270 p.
2. Bryukhovetska L. Play "Dream" in Kiev Spectators / Larissa Bryukhovetska // Kino-teatr.-2014.-№4. - S.8-9.
3. Velymchanytsya O. Performances of the Theatre in Kiev / Olga Velymchanytsya // Kino-teatr. - 2010. - №6. - S.42-44.
4. Veselka S. Frescoes, or move to a new area / Svetlana Veselka // Ukr. Theatre. - 2006. - № 6. - P. 12.
5. Grabovych G. Shevchenko, who do not know (From the perspective of symbolic autobiography and contemporary reviews poet) / Gregory Grabovych. - K: Criticism, 2000.- 197 p.
6. Kozak B. Shevchenko's imperative / Bogdan Kozak // Film teatr.-2014.-№3. - P.27.
7. Concept // Literary Encyclopedia: In 2 vols. - Vol.1. A - L. Author - Ed. Yu.I. Kovaliv. - K. : Academy, 2007.- 607 p.
8. Kornienko N.M. The invitation to chaos. Theater (Artistic Culture) and Synergetics. Trying to not linear. / N.M. Kornienko. - K. : National Center for Performing Arts namtd after Les' Kurbas, 2008. - 246 p.
9. Pavlyuk L. Rhetoric, ideology, persuazyvna communication / Ludmila Pavluk. - L. : Pais, 2007. - 165 p.
10. Pelahesha N. Ukraine in semantic wars postmodernism: the transformation of national identity in a globalized / N. Pelahesha. - K. : Nat. in. strateg. stud., 2008. - 288 p.
11. The Art of Theatre / ed. B.Yu and Dovbyschenko Bobozhko by I. Chabanenko. - K. : Art, 1954. - 314 p.
12. Shvets Yu. Duel of stray / Juliy Shets// Kino-teatr. - 2012. - № 1 (99). - P. 2.

Галацкая В.Л.

Рецензия как форма синергетического осмысления бытия в современной театральной журналистике Украины

Анонсація. В статье рассматриваются особенности жанровой модификации современной театральной рецензии Украины, представленной на страницах специализированных печатных изданий. Констатируется диффузность этого жанрового образования, его риторическая выразительность, творческая продуктивность в синергетическом социокультурном пространстве.

Ключевые слова: рецензия, жанр, синергетика, модификация, К. Станиславский, перформанс

Galatska V.L. Review as a Form of Synergetic Assimilation of Existence in Modern Theatrical Journalism of Ukraine

Abstract. The article deals with peculiarities of genre modification of a modern theatrical review of Ukraine presented in different specialized printed editions. The article touches upon diffusiveness of this genre formation, its rhetorical expressiveness, its creative productivity in synergetic sociocultural space.

Keywords: review, genre, synergetics, modification, K.Stanislavsky, performance